

บทความปริทัศน์
พฤติกรรมสิ่งแวดล้อม
PRO-ENVIRONMENTAL BEHAVIOR

ไพฑูรย์ พิมพ์ดี*

Paitoon Pimdee*

E-mail: paitoon.pi@kmitl.ac.th

ภาควิชาครุศาสตร์อุตสาหกรรม คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรมและเทคโนโลยี สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง
Department of Industrial Education, School of Industrial Education and Technology,
King Mongkut's Institute of Technology Ladkrabang, Bangkok 10520, Thailand

*Corresponding author E-mail: paitoon.pi@kmitl.ac.th

(Received: April 9, 2021; Revised: April 16, 2021; Accepted: April 28, 2021)

บทคัดย่อ

พฤติกรรมสิ่งแวดล้อม เป็นพฤติกรรมในระดับจิตสำนึกที่บุคคลแสดงออกโดยมีเป้าหมายที่จะลดผลกระทบทางลบต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อให้ระบบนิเวศเกิดความสมดุล การเกิดขึ้นของพฤติกรรมสิ่งแวดล้อมในช่วงแรกถูกอธิบายด้วยโมเดลในลักษณะเป็นเส้นตรง ในช่วงต่อมามีนักวิชาการหลายคนได้พยายามอธิบายพฤติกรรมสิ่งแวดล้อมด้วยโมเดลที่มีความซับซ้อนและลุ่มลึกมากขึ้น ทำให้พบว่ามีความซับซ้อนและเกี่ยวเนื่องกันระหว่างสาเหตุภายในและภายนอกคนที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรม รวมทั้งสามารถระบุได้ด้วยว่าตัวแปรเหล่านั้นมีอิทธิพลทางตรง ทางอ้อม หรือทั้งทางตรงและทางอ้อมกับพฤติกรรมดังกล่าว ซึ่งการค้นพบนี้นับว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับการปรับปรุงหรือส่งเสริมพฤติกรรมสิ่งแวดล้อมในบริบทของสังคมไทยและโลกได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

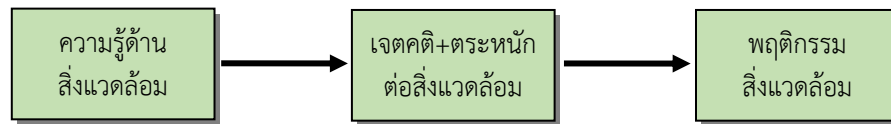
คำสำคัญ: พฤติกรรมสิ่งแวดล้อม

1. พฤติกรรมสิ่งแวดล้อม คือ ?

พฤติกรรมสิ่งแวดล้อม (Pro-environmental behavior) เป็นการแสดงออกหรือการกระทำในระดับจิตสำนึกที่มีเป้าหมายเพื่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ดีขึ้น [1] สอดคล้องกับ Stewart [2] เป็นพฤติกรรมในระดับจิตสำนึกที่บุคคลแสดงออกอย่างมีเป้าหมายเพื่อที่จะลดผลกระทบทางลบที่เกิดขึ้นทั้งในธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น ส่วน De Groot และ Steg [3] กล่าวถึงพฤติกรรมสิ่งแวดล้อมว่าเป็นพฤติกรรมซึ่งต้องการเปลี่ยนแปลงสภาพการดำรงอยู่ของทรัพยากรหรือพลังงานจากสิ่งแวดล้อมหรือเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและสมดุลของระบบนิเวศหรือชีวมณฑล (Biosphere) ในทางบวก เช่นเดียวกับ Kollmuss และ Agyeman [4] ที่กล่าวว่าพฤติกรรมสิ่งแวดล้อมเป็นพฤติกรรมที่พยายามลดผลกระทบเชิงลบของการกระทำที่มีต่อโลกธรรมชาติและโลกที่สร้างขึ้นอย่างมีสติ โดยสรุปแล้ว พฤติกรรมสิ่งแวดล้อม จะเป็นพฤติกรรมในระดับจิตสำนึกที่บุคคลแสดงออกโดยมีเป้าหมายที่จะลดผลกระทบทางลบต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อให้ระบบนิเวศเกิดความสมดุล

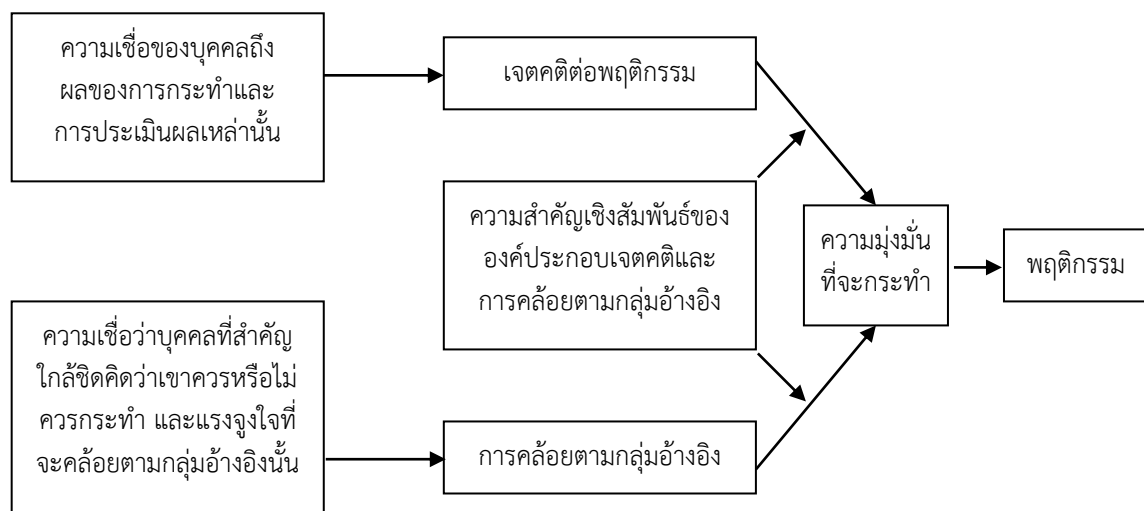
2. พฤติกรรมสิ่งแวดล้อมเกิดอย่างไร ?

แนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมสิ่งแวดล้อมมาจากพื้นฐานของศาสตร์ในสาขาจิตวิทยา โดยเริ่มตั้งแต่ในช่วงทศวรรษ 1960 ที่โลกเริ่มตระหนักถึงผลกระทบของปัญหาสิ่งแวดล้อม จึงมีนักจิตวิทยาและนักจัดการสิ่งแวดล้อมที่ให้ความสนใจอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ทางจิตวิทยาและพฤติกรรมศาสตร์ [1] โดยโมเดลในช่วงแรกที่พยายามอธิบายพฤติกรรมสิ่งแวดล้อมจะมีลักษณะเป็นเส้นตรง ซึ่งเชื่อว่าความรู้ด้านสิ่งแวดล้อมสามารถกระตุ้นให้เกิดเจตคติและความตระหนักต่อสิ่งแวดล้อม แล้วจึงจะเกิด พฤติกรรมสิ่งแวดล้อมในที่สุด

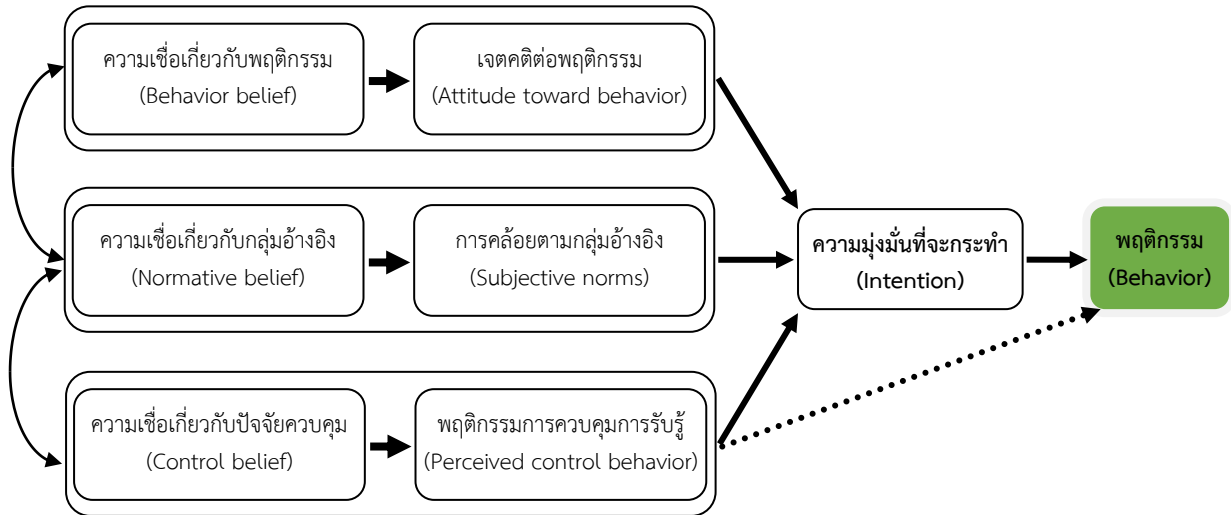
รูปที่ 1 โมเดลพฤติกรรมสิ่งแวดล้อมในช่วงเริ่มแรก
ที่มา : Kollmuss และ Agyeman [4]

ในช่วงต่อมามีนักวิชาการหลายคนพยายามอธิบายว่า ความรู้และเจตคติ/ความตระหนัก ไม่ได้ทำให้คนเกิดพฤติกรรมสิ่งแวดล้อมเสมอไป โดย Aizen และ Fishbein [5] ได้เสนอทฤษฎีการกระทำด้วยเหตุผล (Theory of Reasoned Action: TRA) เพื่อใช้ในการทำนายและอธิบายพฤติกรรมสิ่งแวดล้อม ซึ่งพวกเขาเชื่อว่าเจตคติไม่ได้มีผลโดยตรงต่อพฤติกรรม แต่มีผลต่อความมุ่งมั่นที่จะกระทำ (Intention) แล้วความมุ่งมั่นที่จะกระทำค่อยส่งผลโดยตรงต่อพฤติกรรมอีกที ขณะเดียวกันก็พบเพิ่มเติมว่ามีปัจจัยที่เป็นเงื่อนไขทางสังคม คือ “การคล้อยตามกลุ่มอ้างอิง (Subjective norms)” ที่มีผลต่อความมุ่งมั่นที่จะกระทำ

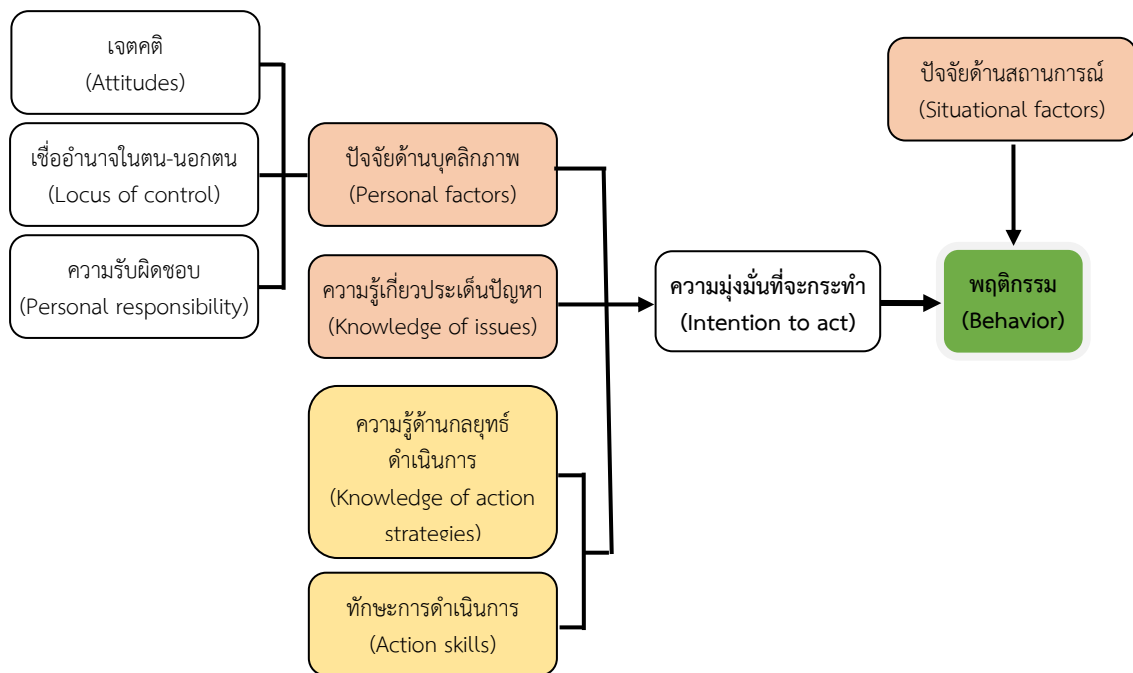
รูปที่ 2 ทฤษฎีการกระทำด้วยเหตุผล
ที่มา : Ajzen และ Fishbein [5]

และ Ajzen ยังพบเพิ่มเติมว่า ทฤษฎีการกระทำด้วยเหตุผลมีข้อจำกัด คือ ความมุ่งมั่นที่จะกระทำ (Intention) จะคาดการณ์การกระทำพฤติกรรมได้หรือไม่จะขึ้นอยู่กับเงื่อนไขสำคัญอีกประการหนึ่งคือ พฤติกรรมที่จะทำนั้นขึ้นอยู่กับอยู่ภายใต้การควบคุมของผู้กระทำหรือมีความสามารถในการกระทำหรือไม่ เขาจึงเสนอทฤษฎีใหม่ชื่อว่า “ทฤษฎีพฤติกรรมตามแผน (Theory of Planned Behavior: TPB) ตามทฤษฎีนอกจากเจตคติและการคล้อยตามกลุ่มอ้างอิงแล้ว ยังมีพฤติกรรมควบคุมการรับรู้ (Perceived control behavior) ที่มีผลต่อความมุ่งมั่นที่จะกระทำ และบางตั้งก็อาจพบว่าพฤติกรรมควบคุมการรับรู้มีผลทางตรงกับพฤติกรรมด้วย [6]

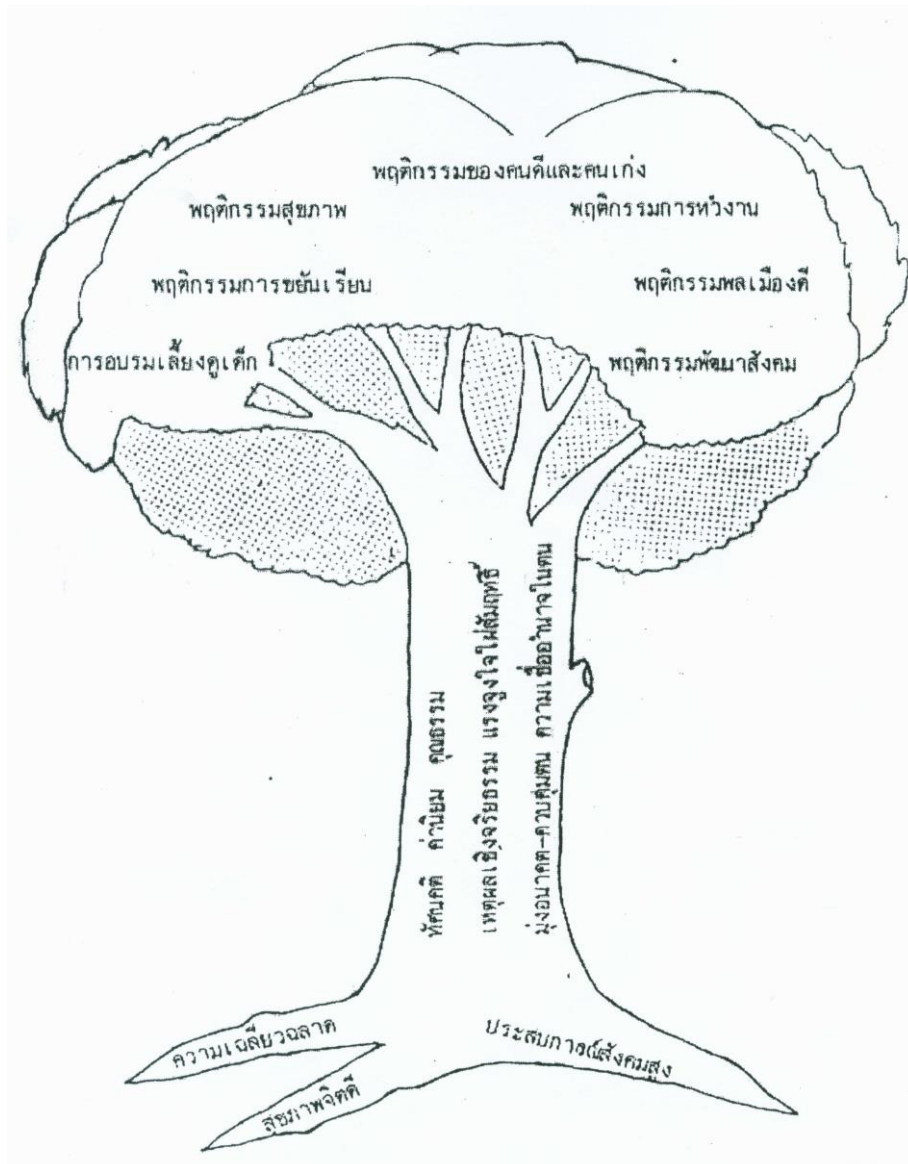
รูปที่ 3 ทฤษฎีพฤติกรรมตามแผน
ที่มา : Julintron et.al. [6]

ต่อมา Hines et. al. [7] ได้ปรับแนวคิดทฤษฎีการกระทำด้วยเหตุผล แล้วเสนอโมเดลใหม่เรียกว่า “โมเดลพฤติกรรมรับผิดชอบทางสิ่งแวดล้อม (Model of responsible environmental behavior)” ทำการประมวลและสังเคราะห์งานวิจัยพฤติกรรมสิ่งแวดล้อม จำนวน 128 เรื่อง โดยแบ่งปัจจัยที่มีผลต่อความมุ่งมั่นที่จะทำ (Intention) ประกอบด้วย ปัจจัยด้านบุคลิกภาพ (เจตคติ ความเชื่ออำนาจในตน-นอกตน และความรับผิดชอบ) ปัจจัยด้านความรู้ (ความรู้เกี่ยวกับประเด็นปัญหาสิ่งแวดล้อม) และปัจจัยด้านการดำเนินการ (การรู้ด้านกลยุทธ์การดำเนินการ และทักษะการปฏิบัติ) นอกจากนี้ Hines และคณะยังเสนอปัจจัยด้านสถานการณ์ เช่น แรงกดดันจากสังคม (เพื่อน ผู้ปกครอง ครู-อาจารย์) สภาพทางเศรษฐกิจ การแพร่ระบาดของโรค ฯลฯ ปัจจัยด้านสถานการณ์เหล่านี้จะส่งผลทางกับพฤติกรรมสิ่งแวดล้อมได้ด้วยเช่นกัน

รูปที่ 4 โมเดลพฤติกรรมรับผิดชอบทางสิ่งแวดล้อม
ที่มา : Hines et.al. [7]

ในประเทศไทยมีเอกสารและงานวิจัยหลายหัวเรื่องที่ศึกษาพฤติกรรมสิ่งแวดล้อมโดยใช้ทฤษฎี/โมเดลที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ในบทความนี้ผู้เขียนขอยกตัวอย่างทฤษฎีต้นไม้จริยธรรม ซึ่งเป็นทฤษฎีสำหรับคนไทยที่เกิดจากการประมวลผลการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาสาเหตุด้านจิตใจของพฤติกรรมประเภทต่างๆ ของคนไทยทั้งเด็กและผู้ใหญ่ โดยทฤษฎีดังกล่าวได้ยึดรูปแบบทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยม (Interactionism model) ของ Magnusson และ Endler รวมทั้งของ Tett และ Burnett รายงานโดย Bhanthumnavin [8] เป็นหลักในการวิเคราะห์สาเหตุของพฤติกรรมแบบปฏิสัมพันธ์นิยม แล้วนำเสนอในลักษณะของภาพต้นไม้ใหญ่ที่มีรากแก้ว 3 ราก ซึ่งเป็นส่วนประกอบแรกที่ประกอบของจิตลักษณะ 3 ประการ คือ สติปัญญา ประสบการณ์ทางสังคม และสุขภาพจิต ส่วนที่สองเป็นส่วนของลำต้นประกอบของจิตลักษณะ 5 ประการ คือ ทักษะ/คุณธรรม/ค่านิยม เหตุผลเชิงจริยธรรม ลักษณะมุ่งอนาคต ความเชื่ออำนาจในตน และแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ และส่วนที่สามเป็นส่วนของดอกและผล แสดงถึงพฤติกรรมของคนดีและคนเก่ง อันประกอบด้วยพฤติกรรมต่างๆ ที่พึงปรารถนาในสังคมไทย โดยพฤติกรรมสิ่งแวดล้อมนับได้ว่าเป็นพฤติกรรมที่พึงปรารถนาในสังคมไทยเช่นกัน

รูปที่ 5 ทฤษฎีต้นไม้จริยธรรม แสดงจิตลักษณะพื้นฐาน และองค์ประกอบทางจิตใจของพฤติกรรมคนดีและเก่ง
ที่มา : Bhanthumnavin [8]

3. บทสรุป

พฤติกรรมสิ่งแวดล้อมจัดเป็นพฤติกรรมในระดับจิตสำนึกที่บุคคลแสดงออกโดยมีเป้าหมายที่จะลดผลกระทบทางลบต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อให้ระบบนิเวศเกิดความสมดุล การเกิดขึ้นของพฤติกรรมสิ่งแวดล้อมในช่วงแรกถูกอธิบายด้วยโมเดลในลักษณะเป็นเส้นตรง โดยเชื่อว่าความรู้ด้านสิ่งแวดล้อมสามารถกระตุ้นให้เกิดเจตคติและความตระหนักต่อสิ่งแวดล้อม แล้วจึงจะเกิดพฤติกรรมสิ่งแวดล้อม แต่ต่อมาทฤษฎีการกระทำด้วยเหตุผล (TRA) พยายามอธิบายว่าเจตคติไม่ได้มีผลโดยตรงต่อพฤติกรรมสิ่งแวดล้อม แต่มีผลต่อความมุ่งมั่นที่จะกระทำ (Intention) แล้วความมุ่งมั่นที่จะกระทำค่อยส่งผลโดยตรงต่อพฤติกรรมอีกที ขณะเดียวกันก็พบว่าปัจจัยที่เป็นเงื่อนไขทางสังคม คือ “การคล้อยตามกลุ่มอ้างอิง (Subjective norms)” ที่มีผลต่อพฤติกรรม ต่อมาทฤษฎีพฤติกรรมตามแผน (TPB) ได้เพิ่มพฤติกรรมการควบคุมการรับรู้ (Perceived control behavior) เข้ามามีผลต่อพฤติกรรม นอกจากเจตคติและการคล้อยตามกลุ่มอ้างอิง ส่วนโมเดลพฤติกรรมรับผิดชอบทางสิ่งแวดล้อม ได้ปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วย ปัจจัยด้านบุคลิกภาพ (เจตคติ ความเชื่ออำนาจในตน-นอกตน และความรับผิดชอบ) ปัจจัยด้านความรู้ (ความรู้เกี่ยวกับประเด็นปัญหาสิ่งแวดล้อม) ปัจจัยด้านการดำเนินการ (การรู้ด้านกลยุทธ์การดำเนินการ และทักษะการปฏิบัติ) และปัจจัยด้านสถานการณ์ (แรงกดดันจากสังคม สภาพทางเศรษฐกิจ) และในบริบทของสังคมไทยก็มีการนำทฤษฎีต้นไม้อัจฉริยะมาใช้ในการศึกษาสาเหตุด้านจิตใจของพฤติกรรมที่พึงปรารถนาอย่างเช่นพฤติกรรมสิ่งแวดล้อมเช่นกัน

เอกสารอ้างอิง

- [1] DEQP, Ministry of Natural Resources and Environment. (2015). **How do people make decisions for the environment?** Bangkok: Sor Paiboon Printing. 25-35. (in Thai)
- [2] Stewart, A. E. (2007). “Individual psychology and environmental psychology.” **The Journal of Individual Psychology.** 63(1), 67-85.
- [3] De Groot, J. I. M., & Steg, L. (2009). “Mean or green: which values can promote stable pro-environmental behavior?” **Conservation Letters.** 2(2), 61-66.
- [4] Kollmuss, A., & Agyeman, J. (2002). “Mind the Gap: Why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior?” **Environmental Education Research.** 8(3), 239-260.
- [5] Ajzen, I., & Fishbein, M. (1980). **Understanding attitude and predicting social behavior.** Upper Saddle River, NJ: Prentice-Hall. 5-12.
- [6] Julintron, A., Yoelao, D., & Saisombut, P. (2019). “Theory of reason action and theory of planned behavior: an application to business.” **Humanities, Social Sciences and Arts.** 12(5), 128-145. (in Thai)
- [7] Hines, J. M., Hungerford, H. R., & Tomera, A. N. (1987). “Analysis and synthesis of research on responsible environmental behavior: A meta-analysis.” **The Journal of Environmental Education.** 18(2), 1-8.
- [8] Bhanthumnavin, D. (2007). “Interactionism model and approach to hypothesis in field research psycho-behavioral sciences in Thailand.” **Journal of Social Development.** 9(1), 85-117. (in Thai)